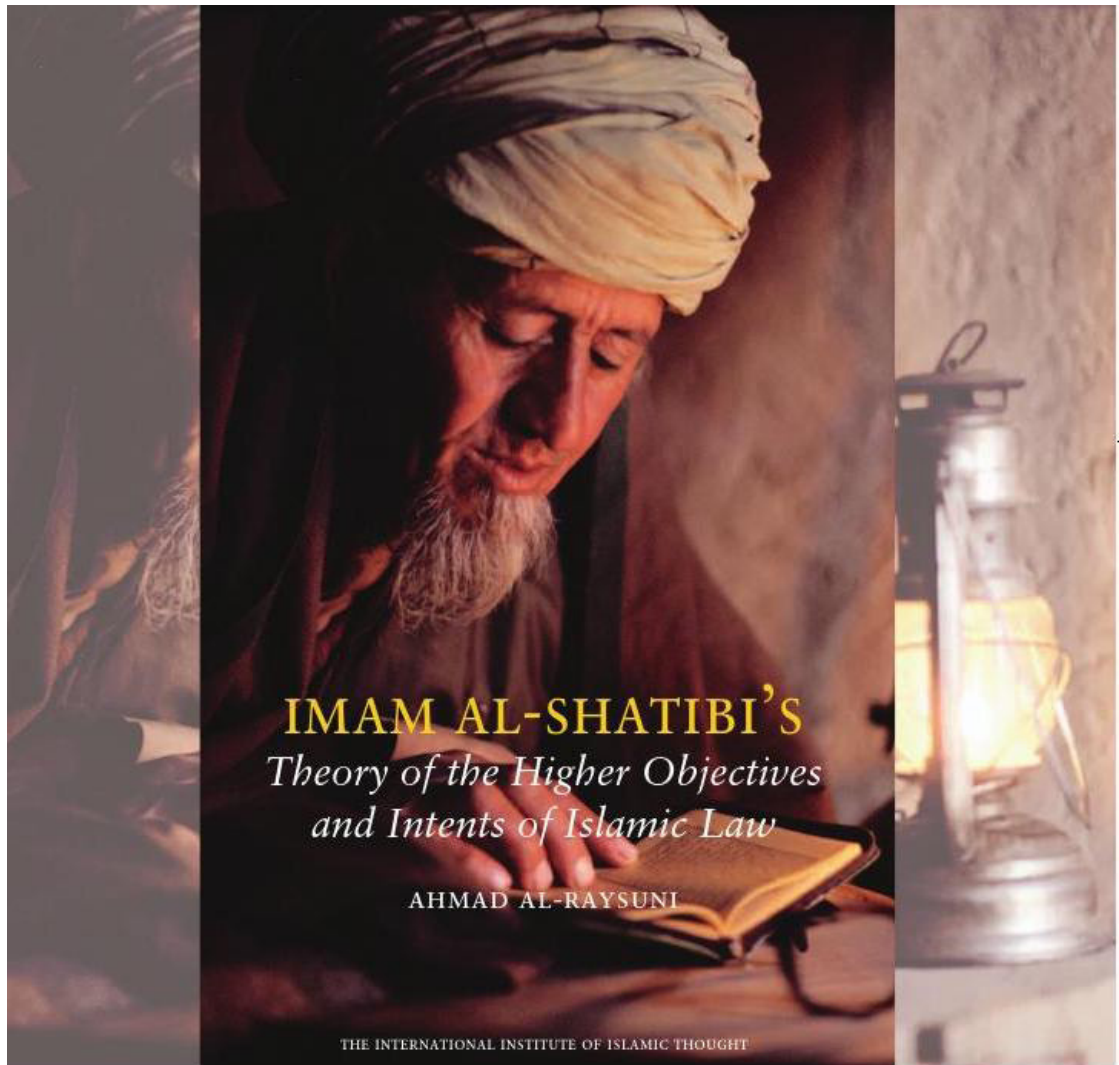

Имам Әш-Шатибидің

**Ислам құқығының жоғары
мақсаттары мен ниеттерінің теориясы**

IMAM AL-SHATIBI'S
*Theory of the Higher Objectives
and Intents of Islamic Law*

AHMAD AL-RAYSUNI

THE INTERNATIONAL INSTITUTE OF ISLAMIC THOUGHT

ІІТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

ИМАМ ӘШ-ШАТИБИДЫҢ

Ислам құқығының жоғары мақсаттары мен ниеттерінің теориясы

Ахмад Әр-Райсуни

Халықаралық ислами ой институты

Бішкек 2023

УДК 297
ББК 86. 38
А 95

Кітап демеушілері:
Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
Херидон Вирджиния (АҚШ)
Білім интеграциясы институты (КИ)
Грузия Тбилиси

Кітаптың авторы: Ахмад Әр-Райсуни
Кітапты қазақ тіліне аударған: Абуева Амина – Б. : 2023
Кітап редакторы: Каратаев Ерлан

Бұл кітап авторлық құқықпен қорғалған. Ұжымдық құқыққа/құқықтарға рұқсаттық туралы келісімге қолданылатын заңды ерекшеліктер мен ережелерді қоспағанда, кітаптың бірде-бір бөлігі баспагердің жазбаша рұқсатынсыз кез-келген түрде көшіріле алмайды. Бұл кітапта айтылған көзқарастар мен пікірлер автордың көзқарасы және баспагердің пікірімен сәйкес келуі міндетті емес. Сыртқы және шетелдік веб-сайттар жағдайында баспагер URL мекенжайларының дұрыстығына жауап бермейді және мұндай сайттардағы мазмұнның дәл немесе маңызды болатындығына кепілдік бермейді.

“Ихсан Хайрия” Қоғамдық қоры тарапынан жарыққа шыққан

**Қырғызстан діни мұсылмандары басқармасының
№ 64 рұқсатымен расталған**

**Имам Әш-Шатибидің Ислам құқығының жоғары максаттары мен ниеттерінің
теріясы (Kazakh)**
Ахмад Әр-Райсуни
ИИТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

© Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
1444 АН/ 2023 СЕ
Paperback ISBN 978-9967-493-03-2

Imam Al-Shatibi's Theory of the Higher Objectives and Intents of Islamic Law (Kazakh)
Ahmad al-Raysuni
ИИТ «Books-In-Brief Series»

The International Institute of Islamic Thought (IIIT)
1435 АН / 2013 СЕ
Paperback ISBN 978-1-56564-550-9
ИИТ
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

Барлық құқықтар сақталған

ISBN 978-9967-493-03-2

УДК 297
ББК 86. 38

Халықаралық ислами ой институтының “Қысқаша кітаптар топтамасы”

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы – бұл оқырмандарға түпнұсқаның негізгі мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін жинақталған түрде жазылған Институттың негізгі басылымдарының құнды жинағы. Қысқа, оқуға жеңіл, уақытты үнемдемейтін пішімде шығарылған бұл реттілік үлкен көлемді басылымды мұқият қарап шығуды ұсынады және оқырмандарды түпнұсқаны әрі қарай зерттеуге ынталандырады деп үміттенеміз.

Алғашында араб тілінде жазылған, доктор Ахмад Әр-Райсунидің «**Имам Әш-Шатибидің ислам заңдарының жоғары мақсаттары мен ниеттері туралы теориясының**» ағылшын тіліндегі аудармасы 2005-жылғы толық күйінде басылымнан кейін, 2011-жылы қайта басылды.

Ерте исламдық кезеңнің аяқталуымен мұсылман ғалымдары исламның ілімдері мен қағидалары мен мұсылмандардың күнделікті өмірі мен іс-тәжірибесі арасында алшақтық пайда бола бастағанын сезді. Ғұламалар мұсылмандар мен Құран арасындағы тығыз байланысты қалпына келтіруге ұмтылған ең маңызды құрал – исламның мақсаттарын, исламдық заңды үкімдер мен шарифаттың негізінде жатқан ниеттер мен мақсаттарды зерттеу екенін анықтады. Олар исламдағы кез-келген заңды үкімнің атқаратын қызметі, іске асыратын мақсаты, айқын немесе жасырын болуы, сондай-ақ жақсылыққа жету үшін ниеті болатындығын және мұның бәрін жақсылыққа жету, адамдарды сыбайлас жемқорлықтың зияндарынан сақтандыру үшін екендігін түсіндірді. Олар бұл ниеттер мен жоғары мақсаттардың кейде Құран мен Сүннеттің мәтіндерінде қалай айқын көрініп тұратынын, ал басқа уақытта ғалымдар оларды түсінуге негізделген тәуелсіз пайымдау арқылы уақыт пен кеңістіктің Құран және сүннет шеңберінде жарыққа шығаруы мүмкін екенін көрсетті.

Бұл кітап ислам құқығының мақсаттарының әртүрлі қырларында кешенді теорияны ұсынатын, сондай-ақ мақсаттарға негізделген заң ғылымының атасы имам Абу Исхақ Әш-Шатиби болып табылатын мақсатты ойларды мұқият зерттейтін алғашқы үлесті ұсынады. Сонымен қатар, автор бізге осы құрметті имамның өмірі, ойы мен әдісі туралы жаңа, пайдалы ақпараттар ұсынатын Әш-Шатибидің өзі туралы маңызды зерттеуді ұсынады.

Ахмад Әр-Райсунидің түпнұсқасының қысқартылған басылымы
ИМАМ ШАТИБИДЫҢ ИСЛАМ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ
ЖОҒАРЫ МАҚСАТТАРЫ МЕН НИЕТТЕРІ ТЕОРИЯСЫ

ISBN hbk: 978-1-56564-413-1

ISBN pbk: 978-1-56564-412-3

2005-жыл. 2011-жылы қайта басылды

КІРІСПЕ

Автор доктор Ахмад Әр-Райсунидің – *Мақасид Әш-Шариа* (ислам құқығының жоғары мақсаттары мен ниеттері) саласындағы көрнекті ғалым және маман. Мұнда «жоғары мақсаттар» немесе «ниеттер» деп аударылған *әл-мақасид* туралы білім ислам ой-пікіріне тосқауыл қоятын уақытша мәселелерді шешу мен шешудің алғышарты болып табылады. Мұндай білім мақсатқа негізделген фикһты дамытуға көмектеседі және ислам үкімдерінің негізінде жатқан илаһи хикметтің түсінігін түсінуге және бағалауға көмектеседі.

Исламның алғашқы кезеңінде ғалымдар исламның ілімдері мен қағидалары мен мұсылмандардың күнделікті өмірі мен іс-тәжірибесі арасындағы алшақтықты көрді. Адамдарға пайда табуға және зиян келтірмеу мен сыбайластықты болдырмауға көмектесу үшін олар исламның мақсаттары мен заңды үкімдерін, сондай-ақ шарифаттың немесе ислам заңдарының ниеттері, мақсаттары мен атқарымдарын түсіндірді. Бұл ғалымдар бұл ниеттердің, жоғары мақсаттар мен себептердің Құран мен Сүннеттің мәтіндерінде қалай анық қамтылғанын немесе жан-жақты ижтиһадпен (тәуелсіз ойлау) жарықтандырылғандығын көрсетті. Бүгінгі күні осы негізгі мақсаттар туралы серпінді, мақсатты хабардар болу оларды түсіндіру үшін үнемі жүргізіліп жатқан академиялық күш-жігердің арқасында ғана мүмкін болады.

Сүннет исламның мақсаттарына жету және үмбетті ағарту үшін шешімдерді, заңдарды, іс-тәжірибелік түсініктерді және әлеуметтік жүйелерді шабыттандырады. Бұл кітапта Құран мен Сүннетті негізге ала отырып, оларды рухтандыру мен басшылыққа алу тәсілдеріне қатысты ерекше модель ұсынылған. Имам Абу Исхак Әш-Шатиби (шамамен 790 хижра / 1388 ж.) осы кітаптың тақырыбы, ислам құқығының қағидалары мен мақсаттары туралы суреттелген және шабыттандырылған зерттеулер. Оның әдістері Құран мен Сүннетті дұрыс, негізделген түсінуге мүмкіндік береді. Қызығушылыққа негізделген түсіндіру осындай мәтіндердің мағыналары мен одан шығатын шешімдерді түсіну үшін негіз болуы керек. Бұл кітап заң шығарушы университеттерге сенім артудың маңыздылығын көрсетеді және осы әмбебаптарға біздің белгілі бір мәтіндерді түсінуіміз бен қолдануымызға мүмкіндік береді. Ислам

құқығының әмбебап қағидалары мен міндеттері ижтиһадтың кез-келген әрекеті мен исламдық ойлау үшін мызғымас негіз болып табылатындықтан, бұл қағидалар мен мақсаттардың маңыздылығын қайта қалпына келтіру керек.

Мұсылман ақыл-ой дағдарысының айқын көрінісі оның қалыптар мен басымдықтардың теңгерімсіздігі болып табылады. Біздің академиялық және іс-тәжірибелік өмірімізге көптеген осындай теңгерімсіздіктер, құндылықтар мен басымдықтардың өзгеруі әсер етті. Мақсаттар мен мәндер ескерусіз қалған кезде сыртқы көріністер мен рәсімділіктерге назар аударылады. Ерекшеліктер күнді басқарады, ал әмбебаптар барлық іс-тәжірибелік мақсаттар үшін ұмытылады. Бұл мәселе мұсылман ғалымдары мен ойшылдары үшін және басқаларды ислам сенімін қабылдауға шақырушылар үшін өте маңызды мәселе. Шешім – басымдықтарды өзгерту және мұсылмандардың қалыптар мен құндылықтар жүйесін қайта құру.

Автор ислам заңдарының мақсаттарының әртүрлі қырларында жан-жақты теориясын ұсынады және мақсатқа негізделген заң ғылымының атасы Абу Исхақ Әш-Шатиби бастамашысы ретінде мақсатқа негізделген ойларды зерттейді. Автор Әш-Шатиби жазбаларынан «мақсаттарға қатысты қағидаларды» шығарады және Заң шығарушының мақсаттарын қалай анықтай алатынымызды көрсетеді. Бізге шұғыл түрде мақсатқа негізделген ижтиһад пен мақсатқа негізделген заң ғылымымен айналысу мүмкіндігі қажет. Бұл кітапта оның негізін қалайтын қағидалар мен ережелермен қатар «тірі құқықтану» мысалдары көрсетілген. Исламдық заң ғылымы әдеттегі исламдық өмір үшін құқықтық ережелерді орната алады.

Автордың алғы сөзі

Мақасид жоғары мақсаттар теориясы

Тунис ғалымы Мұхаммад Эт-Тахир Ибн Ашур Ислам құқығының жалпы жоғары мақсаттарын «Заң шығарушының заң қолданатын жағдайлардың көпшілігінде немесе барлығында анықтауға болатын мағыналары мен даналық мақсаттары...» деп анықтады. Заңның тәртіпті сақтау, пайдаға жету, зиян немесе сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және адамдар арасындағы теңдікті орнату сияқты жалпы мақсаттары атаған.

Марокколық жазушы Әлләл Әл-Фәси *Мақасид Әш-Шариа* «... Заң шығарушының әрқайсысындакелтіргенқаулылардың негізгі себептерін атады». *Әл-Мақасид* Заңның көптеген мақсаттарға жету үшін жұмыс істейтін жалпы мақсаттарға бөлініп, адамзаттың пайдасына айналдыру үшін құрылған заңдары; Заңның нақты мақсаттары белгілі бір салада немесе ислам құқығының салыстырмалы салаларында шектеулі санда қол жеткізуге тырысады; Заң шығарушы әрбір нақты заңда ұйғарым арқылы нақты мақсаттарды көздейді.

Құқықтанушы ғалымдар осы санаттағы мақсаттарға көп көңіл бөлді. Олар сондай-ақ «ақылды мақсат» (хикма), «негіз» (‘иллә) немесе «мағына» (ма’на) сияқты басқа арнайы сөздерді қолдану арқылы осы мақсаттарға сілтеме жасайды. «Хикма» «ниет» немесе (қасд) «кек даналықпен» қолданылады, дегенмен заңгерлер біріншісін екіншісіне қарағанда жиі қолданады. Құқықтанушылар және басқалар «хикма» қолданған кезде олар Заң шығарушының ниетін білдіреді.

«Негіз» (‘иллә) Заң шығарушының ниетін білдіреді және «ақылды мақсатпен» синоним – толық немесе ішінара мағыналық сәйкес келетін сөйлеу немесе сөз тіркесінің бір бөлігінің сөзі) – толық немесе ішінара мағыналық сәйкес келетін сөйлеу немесе сөз тіркесінің бір бөлігінің сөзі) болып табылады, ол ең алдымен заңды шешімдерге негізделетін бақыланатын, анықталатын жағдайға сілтеме жасайды, өйткені берілген шешімнің негізіндегі «ақылды мақсат» әдетте бақыланатын, анықталатын жағдайға байланысты. Заң шығарушы Заңдағы түсініксіздікті болдырмау үшін тиісті ережелерді бақыланатын, анықталған белгілермен байланыстырады.

Әш-Шатиби (*‘илләһи*) «бұйрықтармен немесе үкімдермен байланысты ақылды мақсаттар мен қалаулар» деген түпнұсқа, дәл мағынасымен анықтады және қолданды, оны «пайда немесе зиян өзі емес – оның мүмкін себебі - бақыланатын және анықталатын болсын, болмасын». Ол (*‘илләһи*) шешімнің қол жеткізуге бағытталған пайдасын немесе оның алдын-алуды көздейтін зиянды білдірді. Бұл түсіндіру арнайы сөздің бастапқы қолданысына сәйкес келеді және ислам құқығының мақсаттарын зерттеумен айналысатындар үшін өте қолайлы, өйткені бұл мақсаттарды зерттеу заңды шешімдердің шынайы негіздерін зерттеу болып табылады. (*Иллә*) арнайы сөзінің осы бастапқы мағынасынан ислам заңы үкімдерін олардың пайдасы мен алдын алатын зияны тұрғысынан түсіндірудің жалпы мағынасында *та‘лил* серігі арнайы сөзі пайда болды. Ертедегі ғалымдар сияқты, Әш-Шатиби ислам мағынасы туралы «мағыналар» біртіндеп «негіз» (*‘иллә*), «ақылды мақсат» (*хикма*) және ауыстырылғанға дейін сөйлеу үшін жиі қолданды.

«Мақсаттар теориясы» тұжырымдамасы исламдық заңдық ережелер мен олардың дәлелдемелеріне тәртіп беретін, оларға бір өлшем мен бірыңғай мағына беретін жүйені немесе жалпы құрылымды білдіреді. Мақсат теориясы заңдық теорияларды, заңдық қағидаларды және белгілі бір шешімдерді қамтиды. Дұрыс, ұтымды тергеу мақсаттар теориясын қалыптастырады және Құдай заңына даналық, мейірімділік, әділеттілік және теңдік заңы ретінде сенуге негізделген. Ислам құқығы бөлшектерін жалқыдан жалпыға қарай талдау жоғары мақсаттар теориясын қолдайды. Сонымен қатар, мақсаттар теориясы түпкілікті деп танылған мәтіндерде күшті қолдау табады.

Мақсаттар теориясы осы негізге сүйене отырып, Ислам құқықтарының негіздерін бағыттайды, әр түсінікке тәуелсіз түсіндірме береді. Бұл үдерістегі бастау нүктесі – бұл заң адамдарына пайда әкелу және оларды дүние мен ақыретте зияннан қорғау үшін жасалғанын біліксіз мойындау. Мақсаттар теориясы исламдағы «маңыздыдан» (*даруриййя*), «қажеттіге» (*хаджиййя*), «толық» (*тәкмилыййя*) дейінгі пайда ауқымын анықтайды. Ислам құқығының мақсаттарын зерттеу осы уақытқа дейін Әш-Шатиби осы салада қол жеткізген нәтижелермен сәйкес келмеді немесе одан асып түсті.

Әш-Шатибиге дейінгі жоғары мақсаттар туралы түсінік

Әш-Шатиби дәуіріне дейінгі ислам құқығының мақсаттары туралы жазбаларға шолу Әш-Шатиби теориясына нысанды әдіспен тарихи кіріспе береді. Бұл шолуда Әш-Шатибиге дейін ислам заңдарының қарсылықтарын ашу, олардың жалпы маңыздылығын ашу және оның теориясының тамырлары мен қайнар көздерін белгілеу үшін жасалған қадамдар көрсетілген.

Ислам құқығының мақсаттарына назар аударатын табиғи сала – бұл исламдық құқықтану (фикһ) және оның негіздері (*усуль әл-фиқһ*); осы мақсаттарға деген алаңдаушылық *фуаха* (егжей-тегжейлі және іс-тәжірибелік қолдануға бағытталған) және *усулююн* (теоретиктер мен негіз салушылар) жұмыстарында дәлелденген. Әш-Шатиби екі топтың жұмыстарына да назар аударды, олар *усулююн* және Маликит мектебінде қарастырылған «мақсаттар» ұғымына бағытталған. Фикһке қатысты Әш-Шатиби ойының қыры көбінесе Маликит мектебімен және Ислам заңдарының мақсаттарымен шектеледі. *Фуахтар* ислам заңдарының мақсаттары туралы көбірек хабардарлық пен қамқорлық танытса, *усулююн* алдымен жарықтандырып, оларға назар аударды.

Әл-Джуәйни мен Әл-Ғазали ойшылдар тізбегіндегі айқын байланыстар болды, олар *усуль әл-фиқһты әл-мақасид* тақырыбын қозғауға және кейбір тұстарын нақтылауға үлес қосты. *Усулююндар* өздерінің жазбаларында алдыңғы түсіндірмелер мен теорияларды сіңірмеген. Дәстүрлі *усульға* байланысты тарату тізбегі Әл-Ғазалидың анық, үздіксіз сабақтастығынан бастау алады. Хижраның III ғасырында суфий пәлсапашысы Әл-Хаким Эт-Тирмизи ислам заңдарының мақсаттарына, исламдық заңды үкімдердің негіздерін ашуға және олардың жасырын даналығын іздеуге баса назар аударды. Ол «*мақасид*» арнайы сөзін қолданған алғашқы ғалымдардың бірі болды. Эт-Тирмизи исламдық міндеттемелердің негіздерін пайымдау арқылы анықтады.

Усуль әл-фиқһтың алғашқы ғалымдары дінтануды заң ғылымдарын зерттеуге енгізген. Келесі көрнекті исламдық заңдардағы мақсаттарға қатысты. Әл-Джуәйни (хижраның 478-ж. Қайтыс болған) «*Әл-Бұрхан*»

(дәлелдеу) деп жазды, бұл *усуль әл-фиқһ* (арабша: أصول الفقه, қазақшаға аудармасы: «Заң ғылымының негіздері») туралы жазудың басталуы, оның шәкірті имам Абу Хамид Әл-Ғазали. Заңның мақсаттарын талқылауға Әл-Джуәйнидің ең маңызды үлесі оның құқықтық негіздерді ислам құқықтық негіздері мен міндеттеріне бөлуі: кінәсіздерге зиян келтіруге жол бермейтін негіздер; қажеттілік санатына жатпайтын жалпы қажеттіліктер; асыл қасиеттерге ие болумен және олардың қарама-қайшылықтарынан бас тартуымен байланысты, мысалы, ғұрыптық тазалық мәселелері; ізгіліктерді немесе асыл істерді көтермелеу үшін «ұсынылған» деп саналатын әрекеттермен шектелетіндер; және нақты түсіндірмесі немесе мақсаты жоқ адамдар.

Содан кейін Әл-Джуәйни Заң шығарушының мақсаттарын ‘маңыздылықтарға’, ‘қажеттіліктерге’ және ‘жақсартуларға’ біріктірді, бұл бөлісу *мақасид* талқылауының негізі болды. Ол алдымен ислам құқығындағы негізгі бес маңызды нәрсеге тоқталды: дін, адам өмірі, ақыл-ой, ұрпақ және байлық.

Имам Әл-Ғазали (хижраның 505 ж. Қ.) Ислам заңдарының мақсаттарын зерттеуге негіз салған. Ол *талиль* (арабша: تحليل) тәсілдерін немесе заңды қаулыларды олардың негіздері тұрғысынан түсіндіруді зерттеді (*иляль*). Ол ислам құқығында айқын танылған мүдделерді «... заң шығарушының мақсатын сақтау...» деп анықтады. Әл-Ғазали ислам заңдарының негізгі мақсаттарын айқындап берді, олардың айналасында барлық заңды ниеттер мен мүдделер «рухани», «діни», «дүниелік» деп жіктеп: «Ұят іс-әрекеттерді тыйғанның бәрі дінге қатысты барлық мүдделерді қамтитын және дүниелік мүдделермен байланыстырылатын нәрсе» тұжырымдайды. Рухани мүдделерді дүниелік мүдделерден жоғары қоюдың орнына, Әл-Ғазали Заңның маңызды мақсаттарының тізіміне «дінді сақтауды» қойды.

Әл-Джуәйниден кейін Әл-Ғазали ислам заңында сақталған мүдделерді жеделдігі мен айқындылық дәрежесіне қарай жіктеп, оларды «маңыздылықтар», «қажеттіліктер» және «жақсартулар» деп бөліп қарастырды. Усулиун кім оны имам Әш-Шатиби заманына дейін басқарды, ол *усуль әл-фиқһ* (арабша: أصول الفقه, қазақшаға аудармасы: «Заң ғылымының негіздері») тарихындағы үшінші бетбұрысты білдіреді. Әл-Ғазали кейінгі 13-ші және 14-ші ғасырлардағы маңызды ғалымдарға, мысалы Фахр Әд-

Дин Әр-Рази, Сайф Әд-Дин Әл-Амиди, Ибн Әл-Хаджиб, Әл-Байдауи, Әл-Иснауи, Ибн Әс-Субки, Иззуддин Ибн Абд Әс-Салам және Ибн Таймий әсер етті. Бұл ғалымдар Әл-Ғазали қағидаларын өздерінің исламдық құқықтық талдаулары мен қоғамға әсеріне қолданды. Ибн Таймий *усулиондердің* бес мақсаты ислам құқығының негіздерін шектейді деп санады және Заңның ең биік немесе маңызды мақсаттарын қамтымайды.

Маликит мектебінің мақсаттарын білу бізге Әш-Шатиби теориясының негіздері мен бастауларын жақсы түсінуге көмектеседі. Әш-Шатиби шығармашылығына әсер еткен Маликит мектебі ислам заңдарының мақсаттарына ерекше қызығушылықпен және ерекше назар аударуымен басқа исламдық заң ғылымдарының мектептерінен ерекшеленеді. Әш-Шатиби исламның басқа исламдық мектептерімен өзара әрекеттесуге ең аз ашық болған осы оқшауланған исламдық ортаның бөлігі болды.

Имам Малик Ибн Анас мектепті толық, жетілген жүйені мұра ретінде қабылдады. Малик өзін пайғамбар (с.а.с)* сахабаларынан мұра етіп алған, мектептің ізбасарларының бірі деп саналды. Ол тәуелсіз түсіндірулер мен үкімдер шығарды және оның шеңберінде Медина ғалымдарының білімдерін сіңірді.

Умар Ибн Әл-Хаттаб – Мединада басым болған фикһ мектебінің алғашқы буыны. Маликит мектебі Умарға жатады, бірақ оның түсіндірмелері мен үкімдерінен тыс исламның өзінен бастау алады. Оның мөрі Маликтың *Әл-Муатта'а* (арабша: *الموطأ للإمام مالك*) кітабында және оның фикһында, заңды үкімдерінде, пәтуаларында («фәтуә», «фатуа»; араб тілінде: жекеше түрде: *فتوى*, фатуа; көпше түрі: *فتاوى*, фатауа) – Исламда кез келген мәселе бойынша мүфти (арабша: *مفتى*), факих (арабша: *فقيه*) немесе әлім (арабша: *عالم*) қабылдаған, ислам қағидалары мен мұсылмандардың құқықтық тәжірибесінің өткенде орын алған жағдайларына негізделген шешім) және Құдайдың елшісінің сүннетіне сай қалыптасқан әдет-ғұрыптарда айқын көрінеді. Медина тұрғындарының жүріс-тұрыстарының көп бөлігі пайғамбарлық сүннетке және дұрыс басшылыққа алынған халифтер орнатқан дәстүрлерге және Умар дәуіріне негізделген. Умар алғаш рет теория мен практикада шектеусіз мүд-

* (с.а.с) – *Салляллаху алейхи уа саллям*. ‘Оған Алланың сәлемі мен игілігі болсын!’ Мұхаммед пайғамбардың аты аталған сайын айтылады.

делер (*ал-масалих ал-мурсалах*) қағидаларын және жалтаратын заңсыз құралдарға (*садд ад-дарай*) тыйым салуды енгізді.

Ибн Таймийя Медина мектебін жоғары, беделді және салиқалы деп атады. Ол ислам дінінің негіздерін және ислам заңдарының негіздерін қарастырған адам Малик негіздерін табады деп мәлімдеді және «Медина тұрғындары барлық ережелерді сақтап орындаудың ең үлгілісі болды». Ислам тұрақтылық пен жетілуді тапқан және дұрыс басшылыққа алынған халифтер орнатқан тәжірибелер шабыт алу үшін үлгі болған Медина қаласында барынша толық және мінсіз орнықты. Ислам діні алыс жерлерге тарады, мұнда мұсылман ғұламалары Мединалық мұраға ие болды.

Төменде ислам құқығының мақсаттарына тікелей қатысы бар маликиттердің ең маңызды негіздері келтірілген. Пайда немесе мүдде ұғымын (*әл масляха*) исламдық заңды үкімдердің анықтаушы себепшарты ретінде құру тәжірибесі сахабалардың және әсіресе Омардың тәжірибесінде пайда болды. Әл-Ғазали: «Сахабалар, олардан Алла разы болсын, мұсылман ұлтының *қияс* әдеті туралы сөз болғанда, осыған байланысты олардың мүдделерге арқа сүйейтіндігі сөзсіз анықталды».

Әл-Ғазали адамның мүдделерін заңды үкім шығаруға негіз болатын дәлелдер көзі ретінде пайдалану тәжірибесін растады, өйткені мұны сахабалар жасаған. Ол қарастырылып отырған пайыздар Заң шығарушы анық таныған мүдделерге ұқсайды деп шарт қойды. Адам қызығушылығы мен Заң шығарушының мақсаттары арасындағы байланыс үлкен алаңдаушылық туғызады. Заң шығарушының мақсаттары «қалауларға [мүдделерге] қол жеткізу және зиянды болдырмау» ретінде жинақталуы мүмкін. Бұл сілтеме ислам заңдарының барлық ережелерінде, әсіресе кедендік және күнделікті операцияларға қатысты үкімдерде үнемі кездеседі.

Құқықтану қағидаларын кез-келген тәуелсіз түсіндіру *истисләх* («*истисләх*») (араб тілінде: *استصلاح* – «пайдаға ұмтылу»), әл-масалиһ әл-мурсала (араб тілінде: «тәуелсіз пайдалы әрекеттер») – ислам құқығында (фиқһ) – еркін пайымдау негізінде пәтуа шығару әдісі. Ислам құқығының негізгі көздерінен нұсқауды алу мүмкін болмаған жағдайларда оның

бүкіл қоғамға (үмметке) пайдалылығы туралы. Истисләх – ар-ра’и («ар-ра’и») (араб тілінде: الرأي – «көзқарас», «пікір», «үкім») – фақихтың өз бетінше пікірі немесе үкімі, соның негізінде пәтуа береді) санаттарының бірі және қазіргі ислам қоғамының қажеттіліктерін ескере отырып, ислам құқығын дамытудың маңызды құралы. Истисләхты Малик Ибн Әнас (өмір сүрген жылдары: 713-795) әзірлеп, қолданған және Малики мәзһабының басты ерекшелік белгілерінің бірі болып табылады. Оны белгілі бір дәрежеде барлық негізгі мәзһабтар қолданады. Ханафи мәзһабында ол дербес құқықтық санат емес.

Шәфииттер *истисләхты истихсанның* (*истихсан* (араб тілінде: استحسان – «қалаулы», «қалаулы шешім») бөлігі деп санайды – фиқһте – ұқсастық арқылы шешімді қабылдамауға әкелетін діни үкім шығару. Кең мағынада *истихсан* – бұл ыңғайлылықты, жеңілдікті қалау). Бұл әдісті ханбали мәзһабының негізін қалаушы Ахмад Ибн Ханбалдың да қолданғаны белгілі. Мұхаммед Пайғамбардың (с.ғ.с.) сахабалары истихсанды ерекше жағдайларда қолданған) негізделуі керек. Тиісті мәтіндерді және олардан жасалған тұжырымдарды түсіну, мұндай мәтіндердің мақсаттары пайдаға жету және зиянды болдырмау деген қағидаға негізделуі керек. Бұл кез-келген маңызды мәтінді түсінуге ұмтылған кезде немесе екі шешімнің ұқсастығын жасаған кезде адамның қызығушылығын немесе пайдасын ескеру керек.

Маликит негіздері «шектеусіз мүдделер» деп аталатындығымен ерекшеленеді. Бұл мектеп адамның мүдделері мен пайдасын ескеруде айқынырақ, өйткені бұл қызығушылықтар ислам заңдарының жалпы мақсаты мен ниетін, сондай-ақ осы Заңның әрқайсысының, әсіресе кеден ісі мен операцияларындағы нақты мақсаты немесе ниеті. Шын мәнінде, Заң шығарушы басым мүдделер үшін қызмет етуге тыйым салмайды. Қызығушылыққа негізделген тәсіл маликит дәстүрінде ұзақ, қалыптасқан тарихқа ие екендігі анық.

Истихсан теориясы Ислам заңдары шеңберінде толығымен дамыды, әрі қарай Пайғамбардың өз өтініштерінде атап өтілді, содан кейін илаһи уағыз тоқтатылғаннан кейін қажеттілік туындаған кезде айқындықпен кеңейе түсті. Бұл кеңейту және нақтылау дұрыс басшылыққа алынған халифалардың үлгі тәжірибелері және ең бастысы Умар ибн Әл-Хаттабтың

тәжірибелері мен ілімдері арқылы жүзеге асты. Малик адами мүдделер үшін ескерудің нақты, анықталған мағынасын түсініп, қолданды.

Абу Ханифа Занды, оның үкімдерін және *истихсán* ұғымдарын түсіндіру арқылы білдірілген Ислам Заңының мүдделеріне негізделген мақсаттарды түсінуге қол жеткізді. Ханафи келісімдері бір мағыналы анықтамаға келісе алмады. Олардың *истихсán* тұжырымдамасы ислам құқығындағы адам мүдделері теориясының негізі болып табылады.

Егер Маликтің көзқарасы бойынша *истихсán* фикһ саласында оннан тәуелсіз түсіндіруді құраса, және егер *истихсán* адамның мүдделері мен әділеттілікті ескерудің мағынасын алса, онда заңгер ешқашан назардан тыс қалмауы керек. Заң шығарушының адамның мүдделері мен әділеттілігін сақтау ниеті. Дәл сол сияқты, егер ол зиян келтіріліп жатқанын анықтаса, онда ол тәуелсіз түсіндірмемен айналысуын және мұндай зиянды тоқтату үшін пәтуа беруін талап етеді. Маликиттерде *истихсán* адамның мүдделеріне қол жеткізу, зиянды болдырмау және заңды мәтін болмаған жағдайда адам мүддесінің басшылық ережесін ұстану дегенді білдіреді. Бұл сценарийде Заң шығарушының ниеттері мен адам мүдделері арасындағы байланыс анық. Мұндай өзара байланыстар заңды шешімдер мен оларды сақтауға арналған адам мүдделері арасында байланыс жасайды, ал тиісті мәтіндер олардың мақсаттары (*мақасид*) және негіздері (*иляль*) тұрғысынан түсініледі. Маликит мектебі және басқалары *sadd әд-дар'au*, немесе *sadd әз-зар'au* (арабша: سد الذرائع) немесе заңсыз құрылғыларға тыйым салуды қолдайды. Бұл құрал заң шығарушының пайдасына қолжеткізіп, зиян келтіретін немесе сыбайлас жемқорлықтың алдын алатын адамның мүдделерін сақтау ниетін қарастырудың тағы бір қырын білдіреді. Қазіргі жазушылар бұл тақырыпты *усуль әл-фикһ* (арабша: أصول الفقه, қазақшаға аудармасы: «Заң ғылымының негіздері») туралы еңбектерінде де қарастырды. Бұл Заң шығарушы Заңның ережелерін пайда әкелу, зиян мен сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мақсаттарына жету үшін ғана негіздеді деген тұжырымға негізделген. Егер шешімдер бастапқыда болғаннан басқа мақсаттарға жету үшін сылтау ретінде қолданылса заңмен бекітілген немесе олардың нақты мақсаттарына қайшы келетін нәрсеге қол жеткізу үшін Заң оларды мақұлдай алмайды.

Малик, кейінірек Әш-Шатиби растағанындай, фикһтың көптеген салаларында *sadd ad-dar'au*, немесе *sadd az-zar'au* (арабша: سد الذرائع) қағидасын басшылыққа алды, ол сыбайлас жемқорлыққа және Пайғамбардың көшбасшылардан сыйлықтар алуға қарсылығына қатысты болды. Маликиттер кінәсіз тараптарға зиян келтірмеу үшін сату, айыппұл салу және некеге қатысты фикһ салаларына баса назар аударды. Маликит мектебінің қызығушылыққа бағытталған болашағының байланысты қыры сатылым, айыппұл және некеге қатысты «әртүрлі көзқарастарды ескеру» қағидатына негізделген.

Заңды жазалар саласында Маликит мектебі ең қатаң заң ғылымдарының мектебі болып табылады, қылмыскерлерді болдырмау және агрессорлар мен жемқорлардың кіруіне жол бермеу үшін бар күшін салады. Бұл бейімділік Умардың фикһынан, саясаттары мен заңды үкімдерінен бастау алды. Жалпы, Маликит мектебі адамзаттың мақсаттарын қарастыруда және ондағы шешімдерді қабылдауда мектептердің көшбасшысы болып қала береді. Әш-Шатиби адам мақсаттары мен Заң шығарушының мақсаттары арасындағы байланысты анық көрсетті.

Маликиттер мақсаттар мен ниеттер қағидасын қолдану үшін үнемі еңбек ететін заң ғылымының тағы бір саласы ант беру және олармен байланысты міндеттемелер. Олар некеге тұру немесе қылмыстық жауапкершілікке тарту сияқты салалардағы ниеттің рөлін мұқият қарастырады. Адамдардың іс-әрекеттері мен сөздерін олардың мәнін емес, олардың артындағы мақсаттар мен ниеттерді ескеру Умар мен Пайғамбардың сахабаларының көзқарасы болды. Сонымен, Маликит мектебі заңсыз құрылғыларға тыйым салу және сыбайлас ниеттерге тосқауыл қою туралы ерекше алаңдаушылық танытты.

Әш-Шатиби және оның теориясы

Абу Исхақ Әш-Шатиби өмірбаяншысы оны «Құранды түгел жаттаған және ислам заңдарының қайнар көзі, тәуелсіз түсіндіруге қабілетті, құрметті, білімді, іске асырылған имам, үлгілі адам» деп сипаттады. Әш-Шатиби Гранадада өскен және оған Гранада және басқа жерлерден келген шейхтер әсер еткен. Әш-Шатибинің ең маңызды еңбегі 1302-хиджа

/ 1884 х.қ.ж. басылған, ислам заңы мен соған байланысты үкімдердің жоғары мақсаттарына бағытталған; заңды дәлелдемелерді санаттарға бөлу; адамдардың іс-әрекеттері туралы шешімдерде дәлелдемелерді қолдану; тәуелсіз ойлау; жанжал мәселелеріне қатысты шешімдер туралы жазылған *Әл-Муафақат* еңбегі.

Әш-Шатиби *бидаа* немесе (бидағатты) жаңалықтардың тақырыптарын, сондай-ақ *мухтазат*, Құранға, сүннетке және Пайғамбардың сахабаларының амалдарына немесе сөздеріне жат амалдар мен сенімдерге қатысты. Ол негізі *усуль әл-фиқһнен* негізделген тұрақты әдіснама қолданып, шектеусіз мүдделер (*әл масалих әл мурсалях*) және заңдық артықшылық (*истихсән*) сияқты заң ғылымының қағидаларын талқылады. Заң ғылымының қағидаларын және Заңның мақсаттарын талдаумен қатар, Әш-Шатиби заң ғылымдарының қағидаларын қолдануды зерттеді.

Біз Әш-Шатибиді мұқият жазушы және ғалым болғанын білеміз, ол жазар алдында өз тақырыптарын әдейі, ұзақ уақыт зерттеп, оның жазғандары туралы басқалармен кеңескен. Әш-Шатиби уағыздар мен намаз оқушының немесе имамның атқарымдарына қатысты ұғымдарды талқылады, осы салаларда өзін білім мен шындыққа сәйкес жүргізгісі келді. Ол өзінің пәтуаларында сүннетті қолдайды және Пайғамбар мен оның сахабаларына белгісіз, бірақ Әш-Шатиби тірі кезінде кең таралған кейбір әдет-ғұрыптар мен діни жаңалықтарға қарсы тұрады. Әш-Шатибидің сындары оған қарсы айыптаулар мен жала жабуды тудырды, бірақ ол өз нанымына адал болды. Бұл жағдайда ол өзіне қарсы айыпталған «*Әл-Итисам*» атты еңбегін шығарды, бұл исламдағы діни жаңашылдықтар туралы жазылған ең маңызды жұмыс ретінде қарастырылуы мүмкін.

Әш-Шатиби мәселелік сипаттағы сұрақтармен айналысқан және сол кездегі Маликит мектебінің жетекші қайраткерлерімен пікірталастар мен ақыл-кеңестерге қатысқан әртүрлі әйгілі шейхтермен хат жазысқан. Бұл шоғырлағыш сұрақтар Әш-Шатибидің қызығушылықтары мен зияткерлік сипатын көрсетеді және келесі мәселелердің кейбірін шешеді.

Маликит мектебінің заңгерлері кез-келген мәселе бойынша бірнеше қарама-қайшы пікірлер болуы мүмкін деп санайды, олардың барлығы имам

Маликке жатады; шынымен де, бірнеше қарама-қайшы мәлімдемелер болуы мүмкін, бірақ олардың келіспеушілігіне қарамастан, олардың барлығы пәтуаларын – Исламда кез келген мәселе бойынша мүфти (арабша: *مفتی*), факих негізге алады. Сонымен қатар, *усуль әл-фиқһ* ғалымдары егер бір-біріне қарама-қайшы екі мәлімдеме бір діни авторитетке жатқызылса және егер бұл екі тұжырымның қайсысының екіншісінің алдында екені белгісіз болса, оларды заңды дәлел ретінде пайдалануға болмайды деген тұжырымға келеді.

Егер мектеп ішінде Малик айтқан нәрсеге сәйкес келмейтін есепшоттар болса, онда біреу осы есептік жазбалардың біреуінің бұл ұстанымды қолдайтынын білдіргенде: «Бұл Маликит мектебінің бұл мәселедегі ұстанымы», – деп айтуы дұрыс па? Құқықтанушылар Маликтің *Әл-Мудуауанада* немесе басқа жерде кездесетін мәлімдемелерге жиі жүгінеді және өз үкімдерін оларды түсінуге негіздейді.

Малик және оның мектебі белгілі қарама-қайшы көзқарастарды ескеру арқылы танымал болды, бұл белгілі бір маликиттік пәтуаларға – Исламда кез келген мәселе бойынша мүфти (арабша: *مفتی*), факих (арабша: *فقيه*) немесе әлім (арабша: *عالم*) қабылдаған, ислам қағидалары мен мұсылмандардың құқықтық тәжірибесінің өткенде орын алған жағдайларына негізделген шешім) негізделеді. Егер істі немесе істі қарау туралы үкім Маликит мазһабының ұстанымына қайшы келсе, бірақ басқа бір мектептің немесе ғалымның ұстанымымен сәйкес келсе, онда Маликит фиқһі үкім шығарғаннан кейін немесе амал шыққаннан кейін шығарған пәтуа жасалған, айтылған қаулыны немесе әрекетті қолдай алады және оны қарама-қарсы мектептің көзқарасы бойынша жарамды деп санайды.

Әл-Ғазали, Ибн Рушд және басқалар соттың «сұр аймағына» (*шубха*) («*шубха*» – араб тілінде: *شبهة*, оның қазақшаға аудармасы: «шүбә», «күмән», «күңгірттік» немесе «негізсіз мақтаныш») – кез келген дәрежедегі қылмыстық іс бойынша үкімді орындамас бұрын басшылардың/төрелердің кез келген күмәнді («*шубха*» – араб тілінде: *شبهة*, оның қазақшаға аудармасы: «шүбә», «күмән», «күдік», «күңгірттік» немесе «негізсіз мақтаныш») қарастыру міндетіне қатысты исламдық арнайы сөз. Мұхаммед Пайғамбар (с.ғ.с.) белгісіздік жағдайында ауыр жаза қолда-

нудан аулақ болуды бұйырды, оның осыған байланысты атақты сөзі: الحدود بالشبهات ادروا жазадан құтылу үшін күмәндану керек. Осыған ұқсас мағынадағы туынды арнайы сөз Құранда 3:7-де айтылған) түскен қарама-қайшы көзқарастар туралы даулардан аулақ болуды тақуалықтың түрі деп санады. Олар рұқсат етілмеген мәселелерге қатысты соттың «сұр аймағының» түрін құрайды деп пайымдады, бірақ пайғамбарлық дәстүр бойынша одан аулақ болуға шақырамыз. Ислам заңында бұл түсініксіз мәселелер ерекше жағдайлар болып табылады.

Адамдардың жиі ұстанатын амалдары Заңда жазылғанға және тақуа ата-бабалар, ғалымдар мен ижтиһад жасауға қабілетті адамдар ұстанған амалдарға қайшы келетінін анықтаған кезде, қазіргі қолданыстағы амалдарды мақұлдап, Заңнан да бас тартуымыз керек пе? Бұл біздің ата-бабаларымыз көрсеткен үлгі ме? Егер солай болса, онда Сүннет қалайша әсер етер еді?

Әш-Шатиби ұсынған бұл сұрақтар оның заңды дәлелдемелер талаптарына және заң ғылымдарының негіздеріне негізделген алғышарттарға адалдығын көрсетеді. Даулықты тақуалықтың көрінісі ретінде болдырмау үшін Әш-Шатиби маңызды және сенімді ережені тұжырымдады: «Егер қағиданы ең көп қамтитын мағынада қолдану Заңға немесе ақылға сәйкес келмейтін нәрсеге әкелсе, онда ол мүмкін емес толық дәйексіз саналады және бұдан әрі оны сөзсіз қолдануға болмайды».

Бұл зерттеудің негізі – Әш-Шатибидің *мақасид* теориясы. Ислам заңын оқулық негізінде талдағанда, Әш-Шатиби «[Құдайдан шыққан] заңдардың барлығы адамдардың мүдделерін сақтау үшін құрылған...» деп тұжырымдады және ол Заң адамдардың мүдделеріне қызмет ету үшін құрылды деп тұжырымдады, сондай-ақ кездейсоқ түсіндірменің осы түрі Заңның барлық егжей-тегжейлеріне қатысты жалғасатындығына байланысты.

Әш-Шатиби Заңның жоғары мақсаттарын Заң шығарушының жоғары мақсаттарына және Заң алдында жауап беретіндердің мақсаттарына бөлді. Содан кейін ол Заң шығарушының мақсаттарын төрт түрге бөлді: Заң шығарушының Заңды құрудағы жоғары мақсаттары; адамдардың түсінігі үшін Заңды құрудағы жоғары мақсаттар; Заңды жүріс-тұрыс стандар-

ты ретінде белгілеудегі жоғары мақсаттар; және адамдарды Заңның құзырына енгізудегі жоғары мақсаттар.

Әш-Шатиби Заңшығарушының Заңды белгілеудегі жоғары мақсаттарын үш санат бойынша түсіндірді: адамдардың рухани және материалдық әл-ауқатына жетудің маңыздылықтары; қажеттіліктермен байланысты қажеттіліктер немесе мақсаттар; және әсерлеулер, олар маңыздылар мен қажеттіліктердің орындалуын жақсарту және аяқтау үшін жұмыс істейді. Ол маңызды міндеттер дін, адам өмірі, ұрпақ, материалдық байлық пен адами парасаттан тұрады деп мәлімдеді. Ислам құқығы өзінің негізгі мүдделерін және басқаларын өздерінің заңдылықтарын сақтау және тәрбиелеу арқылы, содан кейін оларды жойылып кетуден сақтау арқылы сақтауға міндеттенеді. Бес маңызды мүдде барлық басқа мүдделердің тамыры немесе негізі ретінде қарастырылады.

Заңда көзделген мүдделер бір-бірінің күшін жою үшін пайдаланылмауы керек, сондай-ақ онша маңызды емес мүдделердің анағұрлым маңыздыларын жоюға жол берілмейді. Керісінше, олар бір-бірін нығайту, орындау және сақтау үшін құрылған. «Маңызды мақсаттар – бұл әсерлендірулердің негізі» деп мәлімдегеннен кейін, Әш-Шатиби келесі ережелерді орнатты:

- Маңызды заттар – бұл әсерлендірулердің негізі.
- Маңызды заттарға қатысты тәртіпсіздік соңғы екеуінде толық тәртіпсіздікке әкеледі.
- Мүмкіндіктер мен әсерлендірулер саласындағы тепе-теңдік маңызды заттардың тепе-теңдігін қажет етпейді.
- Әсерлеулер немесе нұсқалар саласындағы толық теңгерімсіздік маңыздылықтар саласындағы теңгерімсіздікке әкелуі мүмкін.
- Керемет заттар мен әсерлендірулер маңызды заттар үшін сақталуы керек.

Әш-Шатиби заң шығарушының заңды тереңірек түсінудегі жоғары мақсаттарына қысқаша тоқталды. Адамдар Заңды жүріс-тұрыс стандарты ретінде белгілеудегі мақсаттарға қатысты Әш-Шатиби Заң шығарушының мақсаттары туралы, егер ол заң алдында жауап берушілерден талап етсе, сондай-ақ Заң шығарушының оның талаптарына сәйкес не істе-

мейтіні және не қалайтыны арасындағы айырмашылықтарды талқылады. Мысалы, егер ол Заң шығарушының мақсаты – бізден талап ететін қиындықтарды жеңілдету болса, онда мақсат – жақсылық жасауға табандылықпен және өз міндеттемелерімізді орындау барысында тепе-теңдікті сақтауды қамтамасыз ету.

Әш-Шатиби исламдағы заңнама «ең үлкен байсалдылық жолында және екі шектен шыққанға дейінгі аралықты бұлжытпай басқаратын заң» деп жарияланды. Мысалы, ғибадат намазына, ораза ұстауға және зекетке қатысты міндеттемелер, сондай-ақ тыйым салынған нәрселердің көпшілігіне тыйым салу, бұның бәрі адамдардың көпшілігіне сәйкес келетін тепе-теңдікті білдіреді.

Заң шығарушының адамды Заңның сот жүргізу құқығына ендіруге жоғары мақсаттарын талқылау кезінде Әш-Шатиби: «Адамдарға қатысты Ислам заңы бәрін қамтитын әмбебап болып табылады» және «Біз [Заңға] бағынуымыз керек, басымыздан кешетін барлық нәрсені іштей де, сырттай да билеу». Ол Заң шығарушының адамдарды дүниелік құмарлықтарының озбырлығынан құтқару және оларды Заң мен оның үкімдерінің билігіне бағындыру мақсатын көрсетті.

Заңның мақсаттарын қарастыру кезінде Әш-Шатиби сонымен қатар адамдардың мақсаттарын қозғайды, бұл оның тақырыпты терең түсінуі мен игеруінің тағы бір көрінісі. Ол түйсікті діни шындықты растайды: «Іс-әрекеттер ниеттен бөлінбейді, ал мінез-құлықты бағалау кезінде мақсаттарды ескеру керек...» Сонымен қатар, «Заң шығарушының заң шығарудағы ниеті адамдардың мақсатымен сәйкес болуға тиіс».

Әш-Шатиби «...осы мақсаттарды талқылауды әрі қарай нақтылауға көмектесетін және Құдай қаласа, ол не мақсат ететінін дәл анықтайтын тұжырым қажет» деп тұжырымдап, «Нені қалай ажыратуға болады? Заң шығарушы өзі істемейтін нәрседен ниет етеді?» деп сұрады. Ол Заң шығарушының мақсаттарын анықтаудың төрт негізін анықтады: негізгі, айқын бұйрықтар мен тыйым салулар; командалар мен тыйым салулардың негіздерін қарастыру; қосалқы мақсаттарды қарастыру (негізгі мақсаттарға қызмет ету кезінде); және мағлұмдама мен заң шығаруды талап ететін жағдайлар туындаған кезде Заң шығарушының үнсіздігі.

Әш-Шатибидің мақсаттар теориясы оның жазбаларының көпшілігінде кездеседі, мұнда ‘мақсаттар’ оның теориясын айқынырақ әрі түсінікті ететіндігі анықталған. Ол, бірінші кезекте, олардың нәтижелеріне назар аударды. Ол өзінің ең күшті дәлелдерін заң ғылымының негіздері Заңның әмбебаптарына негізделеді деген тұжырымға негіздейді: «Мұсылман қауымы... [заңмен] бес маңыздылықты, атап айтқанда дінді, адам өмірін, ұрпақты, материалдық байлықты және адамның ақыл-ой қабілетін сақтау үшін құрылғанына келіседі».

Заңның жоғары мақсаттары және оның негіздері Меккелік Құранда ислам ілімінің негіздері мен қағидаларымен бірге қамтамасыз етілді. Әш-Шатиби бес әмбебапты немесе негізгі заттарды Меккелік Құрандағы дәлелдерге сүйене отырып зерттеді. Ислам дінінің сақталуы және Меккелік Құран Кәрімге сенімнің түзетілуі мен консолидациясы соншалықты таныс және түсінікті мәселе, сондықтан оны қолдау үшін дәлелдер мен мысалдар келтіруді қажет етпейді. Әш-Шатиби Құран Кәрімнің заңды қағидалары мен әмбебаптарын ұсынды.

Ол өзінің «мақсатқа негізделген» болашағын шарифаттағы әртүрлі дәлелдер, соның ішінде Құран мен Сүннетті және олардың заңдары мен университеттеріндегі әртүрлі салалармен байланыстыру үшін пайдаланды. Ол Мәдина Құранның барлық бөлшектерінде әмбебаптарымен бірге Меккелік Құранға негізделгенін байқағанындай, ол да Сүннеттің толығымен Құранға негізделгенін байқады. Сүннет Құранда кездесетін жалпы сөздерді түсіндіру негізінде қандай мысалдарға еліктеу керектігін көрсетті, олардың ешқайсысы сүннетке қайшы келмейді.

Әш-Шатиби мақсаттар ұғымы мен заңды шешімдерді танылған мәндер, мәнмағыналар мен әшекейлендіру санаттарына бөлуді ислам заңында келтірілген бұйрықтар мен тыйымдар барлығы бірдей бір реттік, бірдей маңыздылық емес деген пікірін қолдау үшін қолданды. Діндарлар мен ғалымдар Заңның бұйрықтарындағы және оның тыйымдарындағы осы тәртіп пен дәреже туралы білуі керек.

Заңды үкімдер көптеген жазбаларда *усуль әл-фиқһ* (арабша: أصول الفقه), қазақшаға аудармасы: «Заң ғылымының негіздері») тақырыбында, әсіресе хижраның V ғасырынан бастап айтылады. Ис-әрекетті му-

бах немесе ‘рұқсат етілген’ ретінде сипаттау іс-әрекетке байланысты шешімдердің бірі болып табылады және санатқа қатысты *услуиондар* шешпеген мәселелердің көпшілігі. Әш-Шатиби бұл мәселеге өзінің «мақсаттар теориясы» тұрғысынан қарады. Оның әрекеттері мен міндеттері арасындағы айырмашылығы олардың ерекше және әмбебап қырларына негізделеді, бұл қызығушылықтар мен мақсаттарға негізделген.

Себептер, салдар мен мақсаттар арасындағы өзара байланыс туралы, олар адамның ниеттерімен тығыз байланысты болғанымен, құдайлық және адами ниетпен байланысты. Әш-Шатиби өзінің мақсаттарына негізделген көзқарастарына сәйкес қағидалар мен үкімдер құрды. Мысалы, Заң шығарушы себептерді анықтауда оның ниеті ретінде әсер етеді. Адамдар тек себептері үшін жауап береді, олардың салдары үшін емес. Құдай әсерлер мен олардың себептері арасындағы байланысқа жауапкершілік алады.

Әш-Шатиби жеке адамдарды әсерлер туралы алаңдауға және себептерді анықтаған кезде оларды қарастыруға шақыратын мәтіндерді енгізді: «...егер адам өзінің іс-әрекетінің түпкі салдары туралы біраз ойланса, бұл оны істемей тұрып тоқтап қалуы мүмкін, [өйткені ол ойланып жатыр]». Демек, адамның мүдделері мен құдай мақсаттарына қызмет ететін кезкелген нәрсені қалау және іздеу керек, ал оларға зиян тигізетін нәрсені цензурадан өткізу керек.

Әш-Шатиби теориясындағы негізгі мәселелер

Мақсаттар теориясының кейбір негізгі қырларына тоқтала отырып, Әш-Шатиби Заңның толығымен субъектісі туралы ұғымды та`алильге сілтеме жасады, оның барлығы оның адам мүдделері туралы қамқорлық тұрғысынан түсінілуі мүмкін деген ойларға және оны шығарған жағдайларға негізделді. Ол Заңның барлық ережелері іс жүзінде адамдардың мүдделері үшін жасалған деп мәлімдеді. *Та`алиль* мәселесінде өзінің көзқарасын нақтылау үшін ол әдет-ғұрыпқа, күнделікті іс-қимылдар мен ғибадаттарға қатысты үкімдер арасындағы айырмашылықты бөлді.

Заңды ұйғарымдарға алғашқы көзқарас Заңды жалқыдан жалпыға қарай оқуда қолданады, бұл Заң шығарушының мақсаты адамның мүдделерін сақтау екенін көрсетеді. Әш-Шатибидің *та`алиль* мәселесіне қатысты жалпы болашағы оның Ислам заңдарын адамның мүдделеріне қатысты тұрғысынан түсіндірудің дұрыстығына сенетіндігі арқылы қорытындыланады. Әш-Шатиби және Малики ғалымдарының көпшілігі исламдық ғибадаттарға қатысты үкімдермен жұмыс істеудің негізі *та`алильден* бас тарту деп санайды. Әш-Шатиби исламдағы әртүрлі ғибадат түрлерінің жалпы негіздемесі мен міндеттері олар құрылған мәтіндерде берілгендігін жоққа шығармады. Алайда ол мұндай түсіндірулер егжей-тегжейлі түсініксіз болып қалады деп сенді. Ол ғибадат ету саласы мен оның түрлі өрнектері қызығушылыққа негізделген *та`алиль* тәжірибесіне жабық емес деген тұжырым жасады.

Әш-Шатиби былай деп жазды: «Күнделікті мәмілелер мен әдет-ғұрыптарға қатысты үкімдер, сондай-ақ ғибадат ету саласына қатысты көптеген үкімдер танылған мақсатты көздейді, атап айтқанда, адам мүдделерінің әртүрлі қырларын реттеу, егер олар әртүрлі түсіндірулерге ашық қалдырылған болса, олар анықталмаған болып қалады және келіспеушіліктер мен алауыздықтардың себебі болады». Мұндай сипаттамалар мен өлшемшарттар заңды шешімге келу мақсатында тәуелсіз ой жүгіртумен айналысатын заңгерлерді басқаруға көмектеседі. Дәл анықтама, құқықтарды бірыңғай жүйеге келтіріп біріктіру және сипаттама – бұл белгілі бір пайда.

Ол Ислам құқығының белгілі бір және жалпыға бірдей қырлардан тұратындығын және Заңның жалпыға бірдей мүддесі «әрбір адам үшін заңның белгілі бір ережелеріне жауап беруі керек...» деп айтты. Әл-Ғазали: «кез-келген үкімнің астарында даналық бар және адамдар үшін мейірімділік пен батаның түрін бейнелейді». *Та`алильдің* өзіндік әдістері мен заңдылықтары бар, оларды *усуль әл-фиқһ* пәнінде ұстану керек. Құдай заңымен айналысқан кезде ешкім жеке басымды немесе болжамды негізге алып, өзінің пікірі мен елесіне билік бере алмайды.

Пайғамбар сахабалары өздерінің түйсіктерін негізге алып, әсер етпейтін, талассыз байыптылыққа сүйеніп, өздерінің тәуелсіз түсіндірулерін Заңның негіздері мен міндеттері деп түсінген нәрселеріне негіз-

деді. Екінші жағынан, көрнекті ғалымдар мен дінтанушылар қолдан жасалған сұрақтарға негізделген логиканы қолданудың дұрыстығын жоққа шығарды. Әш-Шатиби тек Әр-Рәзиге ғана байланысты *та`алильден* толық бас тартуға жатқызды, дегенмен Ибн Хазм беделді сыншы болған.

Тәңірлік өсиеттердің негізі ислам заңында қалыптасқан адамның мүдделерін сақтау болып табылады. Дегенмен сот сұрақтарының Құдайдың іс-әрекеттеріне және қайсысы Құдайдың ашқан заңына қатысты екенін түсіну маңызды. Құқықтық қаулылардың негіздері мен дана мақсаттарын анықтау үдерісі нақты әдістермен, шектеулермен және өлшемшарттармен байланысты екенін тағы да көреміз. Барлығы фикһ және хадис фикһ негіздеріне арналған кітаптардың тиісті бөлімдерінде түсіндіріліп, фикһ кітаптарында және Құран мен Сүннеттің тәпсірлерінде қолданылады.

Бізді Ислам заңдарының үкімдерінің негізінде жатқан материалдық және рухани қалаулар мен мақсаттар туралы білуге және солай ету кезінде пайда беріп зиян тигізбеуге шақырады. Ислам зерттеудің барлық әдістерін қолдана отырып, заңды үкімдердің дана мақсатын анықтауға мүмкіндік береді. Құдай бізге білім берді. Егер сенімді дәлелдермен расталған қорытындыға келсек, оны қабылдай аламыз; егер олай етпесек, біз бұл мәселеде Құдайдың даналығына бас иеміз.

Мұсылман ғалымдары пайда мен зиянды бағалағанда, олар дүниені де, о дүниені де қарастырады. Мұсылман ғалымдары пайдаланатын пайда мен зиян ұғымы басқа дүниелік игіліктерді, олардың себептерін және оларға қалай қол жеткізуді қамтиды; зиянның басқа дүниелік түрлері, олардың себептері және олардан сақтану тәсілі; жердегі пайда, олардың себептері және оларға қалай қол жеткізу; және зияндылықтың жердегі түрлері, олардың себептері және олардан сақтану жолдары. Әш-Шатиби шынайы мүдделер өмірді жоюға емес, оны қолдау мен дамытуға қызмет ететіндігін көрсетеді. Заң әртүрлі қалауларға қол жеткізуге және оларды пайдалануға шектеулерді белгіледі, өйткені адамдар іздейтін пайдаға қол жеткізуге тырысуы барысында, әртүрлі зиянға ұшыраумен байланысты немесе олардың басқа маңызды қалаулардан айырылуына әкелуі мүмкін.

Қабаттасу көбінесе пайда мен зиянның арасында пайда болады, өйткені берілген әрекет бір жағынан пайда көзі, екінші жағынан зиян көзі болуы мүмкін. Сондықтан адамдар өздері ұсынатын және кімнің басшылығымен болатын Заң қажет. Бұл «әмбебап» мүдде. Ислам заңы сондай-ақ барлық түрдегі және барлық деңгейдегі мүдделерді сақтауға шақырады және пайда мен зиян саласында үлкенді-кішілі ешнәрсені ескермейді. Белгілі бір мүдделердің «күшін жою» – бұл адамдардың шынайы мүдделерін сақтау және тек шектеулі жағдайлар мен жеке адамдарға қатысты. Әш-Шатиби мүдделердің әр түрін және кез-келген тиісті дауды шешуге ислам заңдары шеңберіндегі ең жақсы заңды тәсілдерді анықтады және талдады.

Мұсылман ғалымдары Ислам заңы «маңыздылықтарын», «қажеттіліктерін» және «әсерлендірулерін» сақтауға шақырады және оны сақтау үшін ең маңызды мүдделер – дін, адам өмірі, ақыл-ой, ұрпақ және материалдық байлық деп шешті. Сондай-ақ, «осы бес нәрсенің сақталуына ықпал ететін нәрсе – бұл пайда, ал оларды жоғалтуға себеп болатын нәрсенің бәрі зиян келтіреді, ал оның алдын-алу – пайда әкеледі» деген келісім бар.

Адамның ақыл-ойы бұл әрекеттің жақсы және мақтауға тұрарлық екенін немесе зұлымдық пен кінәлауға болатындығын анықтай ала ма, әлде оны тек Заңның айқын мағлұмдамалары негізінде анықтауға бола ма деген әмбебап сұрақ туындайды. Дәл осы сұрақ схоластикалық дінтану саласында және заң ғылымының негіздерінде әт-тахсин уа әт-тақбих мәселесі ретінде белгілі нәрсеге ұқсайды және бұл сұраққа Ашариттық көзқарас бойынша Әш-Шатиби әсер еткен.

Ол: «Егер мәтіндік және ұтымды дәлелдер заңды сұрақтарға қатысты өзара келісімде болса, мәтіндік дәлелдемелерге тиімділік тұрғысынан басымдық берілуі керек, себебі ақылға тек мәтіндік дәлелдер мүмкіндік беретін ендік дәрежесі беріледі». Ашариттық көзқарасқа сәйкес «Ақыл-ой заттарды жақсы немесе жаман деп бағаламайды» немесе пайда мен зиянның қайнар көздері ретінде қарамайды.

Ашариттық көзқарасқа қарама-қарсы тағы екі теория бар: мутазилиттер мен матуридиттер көзқарасы. Мутазилиттердің пікірінше, ізгілік пен

зұлымдық ақылға қонымды қасиеттер болып табылады, және әрекеттер мен әрекетсіздіктер заңды шешім шығарғанға дейін пайдалы немесе зиянды деп сипатталуы мүмкін. Мутазилиттер заңды үкімсіз ақылға қонымды, парасатты адамдар Құдай алдында тек ақылмен жауап береді деп алға тартады. Заңды үкімдерді Құдайдың аянымен дәлелдеуге болатыны сияқты, оларды адамның ақылы да растай алады. Мутазилиттер теориясынан Ашариттер теориясының айырмашылығы, Ашариттер теориясы өміршең болып кең таралды.

Біздің заттарымыз бен іс-әрекеттерімізге тигізетін пайда мен зиянды илаһи заңдардың ашылуының жемісі деп санайды және осы аяттар мен оларға қатысты үкімдер алынғанға дейін пайда немесе зиян деген ұғым болмады. Құран бізге зиянды нәрселерді заңсыз деп жариялау кезінде жақсы және пайдалы нәрсені заңды деп жариялағанын хабарлайды. Исламның алғашқы күндерінде Құран өз тыңдаушыларына шындыққа жүгініп, оларды ақылға қайшы келетін әрекеттері үшін сөгіп, өздері өмір сүріп жатқан жалғандықты айыптап, әділ әрекет етуді бұйырды.

«Жақсы жаман» заттарға және іс-әрекеттерге тән ақылға қонымды қасиеттерді жоққа шығарған Ашариттер олардың мутазилиттік қарсыластары мен олардың арасындағы ежелден келе жатқан дау-дамайдың күшіне иілді. Пікірталастар пайымдаудың пайғамбарларға және олар жеткізген хабарламаға даусыз ақиқат ретінде сенуіне әкелетіндігін көрсетеді. Ақыл Ислам заңының мазмұны адам мүдделерін ең жақсы деңгейде сақтайды деген сенімділікке жетелейді. Пайдалар мен зияндардың көздерін адамның ақыл-ойы арқылы анықтауға болатындығын растау адамның ақыл-ойдың заттарды қабылдауы мінсіз немесе толық болғандығын білдірмейді. Керісінше, адамның парасаты кейбір заттарды түсінуге, ал басқаларын түсінбеуге қабілетті.

Әш-Шатиби ақыл-ойдың пайда мен зиянның көздерін анықтау қабілетінің жеткіліксіздігіне бірнеше рет жүгініп, дұрыс бағытталмаған адамдар «ақталды және ескертілді, ал Құдай пайғамбарларды жіберді». Адамдар қаншалықты қабілетті болса да, олардың мүдделерін сақтау және зиян келтірмеу үшін іс-тәжірибелік деңгейде өз міндеттемелерін күшейту үшін оларға күшті діни уәждер қажет. Сондықтан дінді сақтау ислам заңында бірінші кезектегі қызығушылық болып табылады.

Келесі салаларда қызығушылықты бағалау үшін себеп қолданылуы мүмкін. Мәтіндік қызығушылыққа негізделген түсіндіру исламдық заң ғылымдарының көптеген ғалымдары арасында жақсы қалыптасқан. Мәтіннің жетуге мүдделілігін анықтауда ақыл-ой рөлі бар. Бұл тәжірибенің мысалдары исламдық заң ғылымдары мен Құран мен Сүннеттен алынған мәтіндерде өте көп. Жақсы мен жамандықты ұтымды бағалау пайда мен зиянның өзгеретін көздерін және олар талап ететін нәрселерді тиісті заңды шешімдер арқылы бағалау қажет. Пайдалы және зиянды көздер арасында үнемі қабаттасу және араласу – бұл бітпес бәсекелестік пен қақтығыстар тудыратын құбылыс. Әш-Шатиби әртүрлі адамдардың мүдделеріне қайшы келетін бірқатар жағдайларда осындай басымдыққа ие болу үшін үлкен маңызы бар заңды тұжырымдады.

«Исламдық құқықтық саясат» негізінен шектеусіз мүдделерді сақтауға негізделген. Шектеусіз мүдделер аясы мұсылман ұлтының өсіп келе жатқан қажеттіліктеріне қарай кеңейеді. Ислам құқығы ғалымдары Заңды және оның мақсаттарын басшылыққа ала отырып, әр қызығушылықты өз орнына қоя алатындығын дәлелдеуі керек. Бұл мұсылман ұлтының мүддесін сақтаудың дұрыс әдісі. Құран араб тілінде түсірілгендіктен, Заңның жоғары мақсаттары осы Заң берілген араб тілінің тұрғысынан қарастырылуы керек. Әш-Шатиби жазбаларында араб тілінің шектері мен ережелерін құрметтеу мен сақтаудың маңыздылығы туралы жиі айтылған, егер исламдық заң мәтіндерінің артында тұрған мақсаттарды түсіну қажет болса. Ол: «Араб тілі... Заң шығарушының жоғары мақсаттарын аударады», – деді.

Әрекеттерге қатысты заңды қаулылардың әртүрлі түрлерін талқылау тұрғысынан Әш-Шатиби әртүрлі үкімдер арасындағы байланысты, атап айтқанда, ұсынылған, міндеттелген, қалаусыз және тыйым салынған нәрселер арасындағы байланысты атап өтті. Ол негізгі мақсаттарды бес маңыздыға тең деп санайды. Екінші деңгейлік мақсаттар, керісінше, адамның тілектері мен бейімділіктерін қарастыруға қатысты және адам мүдделерін нұсқалар мен әсерлеу деңгейінде қамтиды.

Жалқыдан жалпыға қарай әдісі Әш-Шатиби үшін Заңның мақсаттарын анықтайтын ең маңызды және күшті құралдардың бірі болды. Ол заң

ғылымдарының негіздері нақты сенімділікпен сипатталуы керек және бұған дәлелдер «толық сенімділік беретін жалқыдан жалпыға қарай оқудан» табылуы мүмкін деп мәлімдеді, өйткені ислам заңдарының әмбебаптары бір дәлелге негізделмеген, бірақ көптеген бөліктерде. *Әл-Муафақатының* алғашқы беттерінен Әш-Шатиби жалқыдан жалпыға қарай әдісті Заңның мақсаттарын ашумен байланыстырды. Құран мен Сүннеттің барлық мақсаттары Заңды және оның үкімдерін оларды тудырған негіздерге сүйену ұғымына немесе *та`алиль* ұғымына негізделген, *әт-та`алиль* (талилис) үдерісі сенімділікке негізделген, ислам заңы адамның мүдделерін сақтау тұрғысынан түсіндірілуі мүмкін.

Әш-Шатиби осы екі растауды дәлелдейтін дәлел іздеуді Құран мен Сүннетті жалқыдан жалпыға қарай оқудан бастады. Әш-Шатиби шығарғанының дәлелі басынан аяғына дейін жалқыдан жалпыға қарай үдеріске негізделген. Ол жалқыдан жалпыға қарай әдісі Заңның мақсаттарын растаудың ең маңызды әдісі екенін көрсетті, өйткені Заң шығарушының ниеті осы алғашқы әмбебаптықты сақтау болып табылады. Ол дәлелдеуді «Заңды жалқыдан жалпыға қарай оқу арқылы табуға болады, ол жалпыға ортақ және импорттық мәтіндерге сараптама жүргізуді қажет етеді» деп жазды және «...жалқыдан жалпыға қарай оқу ...тек оның сыртқы бөлшектері немесе ерекшеліктеріне ғана емес, Заңның ішкі рухына қарайды». Әш-Шатиби үшін жалқыдан жалпыға қарай әдісі Заңның қарсылықтарын анықтаудың ең маңызды әдісі болып табылады. Жалқыдан жалпыға қарай үдеріс арқылы анықталатын бұл мақсаттар ислам заңдарының негізгі, әмбебап мақсаттары болып табылады және оның айналасында Әш-Шатиби пікірталастарының көпшілігі айналады. Жалқыдан жалпыға қарай әдісі Әш-Шатиби заңның әмбебаптықтарына немесе оның жалпы мақсаттарына қатысты көптеген тұжырымдарында маңызды рөл атқарады.

Әш-Шатиби теориясының жалпы бағасы

Әш-Шатиби заң ғылымының негіздеріне және заңның мақсаттарын зерттеуге, мақсаттар теориясын құруға және ашуға ерекше үлес қосты. Ол ашқан жаңалықтары мен тұжырымдарына сүйене отырып, өзінің мұрагерлерінен пайда көрді. Ол адам қызығушылықтарын үш санатқа «маңыздылар», «қажеттіктер» және «әсерлер» бойынша жіктеген усу-

люон ғалымдарына борышты болғандай, сонымен бірге олар маңызды заттар санатын беске дейін шектеді. Әш-Шатибиге Әл-Джуәйни, Әл-Ғазали және маликиттік адами қызығушылық мектебі, *истисләх*, қызығушылыққа негізделген *истихсан* және ислам мәтіндерін қызығушылықпен түсіндіру әсер етті. Мектеп Заң шығарушының мақсаттарын ашуға және оларды құруға барынша лайықталған.

Әш-Шатиби Заңның мақсаттарын атап көрсетті, сондықтан олар көрінетін, танылатын тұлғаға айналды; енді оларды елемеге, ұмытуға немесе кішірейтуге болмайды. Ол Заңның жоғары мақсаттарына арналған кеңістікті кеңейтуге бастамашы болды. *Мақасид Әш-Шариа* тақырыбы оның көптеген еңбектерінде кездеседі, бұл заңның мақсаттарын фикһқа байланысты тәуелсіз пайымдау саласына енгізуге итермелейді.

Адам мақсаттарына арналған Әш-Шатибидің назары оның теориясын белгілейтін шабыт пен шығармашылықтың тағы бір қырын ашады. Заң шығарушының мақсаттарына деген алаңдаушылығы оны адами мақсаттарды талқылай отырып аяқтады. Ол теңдесі жоқ бағдарлылықты Құдайлық пен адамзаттық мақсаттарды қалай байланыстырып, біріктіретіндігінде және Заң шығарушының мақсаттарын тексеру негізінде адами мақсаттарға деген көзқарасында көрсетті.

Заң шығарушының жоғары мақсаттарын қалай білуге болатындығын Әш-Шатиби талдауы *усуль әл-фикһ* өрісіне мүлдем жаңа қосымша болып табылады. Ол адам мақсаттарына, Заң шығарушының жоғары мақсаттарына және Заң шығарушының мақсаттарының қалай белгілі болуы мүмкіндігіне қатысты кешенді ережелерді құрастырды және дәл тұжырымдады. Әш-Шатиби сонымен қатар біздің Ислам заңдарын түсінуімізге және оның үкімдеріне тәуелсіз пайымдауды немесе ижтиһадты қолдануымызға, сондай-ақ оның басшылығын алуымызға және оның мақсаттарына сәйкес өмір сүруімізге әсер етті.

Әш-Шатиби ислам заңдары бойынша танымал органға айналды, оның мақсаттарына жетелейтін жолдың белгісі және оның ақылды мақсаттары мен құпияларына нұсқау болды. Әш-Шатиби олар ижтиһад тәжірибесіне қатысты Мақасид Әш-Шарианың рөлі мен мәртебесін көтерді.

Қорытынды

Мақасид Әш-Шариадағы **қосымша зерттеулерге арналған көкжиектер**

Мұнда қарастырылған кейбір негізгі мәселелер қосымша тергеуді қажет етеді. Білімді жақсы көретіндер заң ғылымдарының егіз салаларында жазылғандардың орнын толтыруға шабыттандырады деп үміттенемін.

Оның негіздері, осылайша бізге осы аталған мәселелерге қатысты айқындық береді. Заңның жоғары мақсаттарын қалай анықтауға болатындығын сұрағанымыз жөн. *Мақасид Әш-Шариа* тізімін кеңейту үшін біз заң ережелерін жалқыдан жалпыға қарай оқуға және олардың негіздерін анықтауға тырысуымыз керек. Біз Ислам заңдарының «негіздерін» қазіргі кезде танылған бесеуімен шектеу керек пе деген мәселені қайта қаруымыз керек. Біз «мақсаттарға негізделген ижтиһадтың» өлшемшарттарын анықтау үшін жұмыс істей аламыз және ислам заң ғылымындағы Заңның жоғары мақсаттарын жалпы зерттей аламыз.

Автор

Ахмад Әр-Райсуни, Марокко, Рабат, *Мухаммад Әл-Хамис* университетінде исламтану докторы дәрежесіне ие болды. Ол Әділет министрлігінде жұмыс істеді, «*Әт-Тәжид*» газетінің редакторы және Мароккодағы «Джамият Әл-Улама» (Мұсылман ғалымдарының қауымдастығының) мүшесі. Профессор Райсуни Әл-Мақасидин араб тілінде бірнеше кітаптар мен мақалалар жазды, олардың кейбіреулері басқа тілдерге аударылды. Қазіргі уақытта ол Усуль әл-фиқһтың (арабша: أصول الفقه, қазақшаға аудармасы: «Заң ғылымының негіздері») *Мақасид Әш-Шариа* пәнінен *Мухаммад Әл-Хамис* университетінің Өнер және гуманитарлық факультетінде сабақ береді.

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы - оқырмандарға түпнұсқаның негізгі мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін жинақталған түрде жазылған Институттың негізгі басылымдарының құнды жинағы.

Ерте исламдық кезең аяқталғаннан кейін мұсылман шәкірттері ислам ілімдері мен қағидалары мен мұсылмандардың күнделікті өмірі мен іс-тәжірибесі арасында алшақтық пайда бола бастағанын сезіне бастады. Ғалымдардың мұсылмандар мен Құран арасындағы тығыз байланысын қалпына келтіруге ұмтылған ең маңызды құралы - исламның мақсаттарын, исламдық заңды үкімдер мен шарифаттың негізіндегі ниеттер мен мақсаттарды зерттеу себептері.

Бұл кітап ислам заңдарының мақсаттарының әртүрлі қырлары бойынша жан-жақты теорияны ұсынған, сондай-ақ мақсатқа негізделген заң ғылымының атасы имам Абу Исхақ Әш-Шатиби бастаған мақсатты ойларды мұқият зерттейтін алғашқы үлесті ұсынады.

Доктор ТАХА ДЖАБИР ӘЛ-ӘЛУАНИ, Жоғары Ислам және әлеуметтік ғылымдар мектебі (ЖИӘМ) ПРЕЗИДЕНТІ (АҚШ)

Әр-Райсуни Әш-Шатибидің жалқыдан жалпыға қарай әдісін жарықтандырады, оның құндылығын да, маңыздылығын да көрсетеді. Құран мен Сүннетті түсінудің дұрыс тәсілдерін, әсіресе автордың тәлил мәселесін талқылауы, яғни Ислам заңдары мен үкімдерінің негізінде жатқан себептерді анықтау іс-тәжірибесін алға тартады.

ПРОФЕССОР ЗАКИ БАДАУИ, МҰСЫЛМАНДАР КОЛЛЕДЖІНІҢ БҰРЫҢҒЫ ДЕКАНЫ

Бұл том Әш-Шатиби идеяларын мамандарға көмектесу және қарапайым қызығушылық танытқан оқырманға ақпарат беру үшін қол жетімді тілде ұсынылған тамаша зерттеу болып табылады. Автор - көрнекті ғалым және бұл еңбек ағылшын тіліндегі ислам құқығы туралы әдебиетке құнды қосымша болып табылады.

9 789967 493032